

ЗАКОНОДАВЧА ПІДТРИМКА БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

У статті аналізуються особливості законодавчого забезпечення освітньої галузі в контексті Болонського процесу в Україні. Розглядаються зміст та основні положення нормативно-правових документів, спрямованих на забезпечення входження вітчизняної системи вищої освіти у європейський освітній простір. Визначаються напрями розвитку законодавчих ініціатив щодо Болонського процесу.

Ключові слова: Болонський процес, нормативно-правове забезпечення, вища освіта.

Провідними тенденціями розвитку сучасної Європи є інтеграційні процеси, що охоплюють різні галузі суспільного життя окремих країн. Відбуваються суттєві зміни соціально-економічного характеру, змінюється структура економічних відносин на ринку праці, що висуває нові вимоги до кваліфікованого працівника. Відповідно, зростають вимоги до якості освітніх послуг, системи підготовки висококваліфікованих працівників та освіти загалом. Одним з важливих завдань сучасного вищого навчального закладу є підготовка професіонала, мобільного на ринку праці, здатного до адаптації та якнайповнішої реалізації власного творчого потенціалу.

Важливим кроком до формування загальноєвропейського освітнього простору стала Болонська конвенція, що започаткувала процес інтеграції освітніх систем європейських країн. Одним з етапів його реалізації є адаптація освітніх систем країн Європи до єдиного стандарту.

Оскільки наша країна є активним учасником Болонського процесу, актуальним є питання вивчення особливостей його реалізації у вітчизняній системі вищої освіти, умови ефективного включення до загальноєвропейського освітнього простору.

Досвід та перспективи розвитку положень Болонської декларації досліджуються в наукових та методичних працях. Загальні питання методологічного характеру щодо участі країни в Болонському процесі окреслено в працях [2, 5]. Розроблено основні підходи до проблеми реформування вищої освіти згідно з загальноєвропейськими стандартами [5]. Сформульовано основні умови ефективності цього процесу [6].

Аналіз наукових публікацій з окреслено питання серед основних передумов, що забезпечують успішне входження нашої країни до європейського освітнього простору, визначає розбудову законодавчо-правового поля цього процесу. Тому в статті ставиться завдання здійснити історико-правовий аналіз розвитку нормативно-правового за-

безпечення реалізації основних положень Болонського процесу у вітчизняній системі освіти та можливі шляхи його подальшого вдосконалення.

Ідеї інтеграції освітніх систем європейських країн з'явилися як результат формування європейського співтовариства, зростання вимог до професійної та соціальної мобільності кваліфікованих працівників, змін у структурі європейської економіки та потребах у кваліфікованій робочій силі. Важливою складовою процесу об'єднання освітніх систем європейських країн в єдиний простір зі стандартизованими вимогами та критеріями стало формування співдружності провідних європейських університетів на основі Великої хартії університетів (Magna Charta Universitatum), прийнятої у вересні 1988 року. Цей документ, підписаний ректорами 250 провідних університетів Європи, визначив необхідність консолідації зусиль у галузі освітньої та наукової діяльності з метою підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки та вищої освіти. Узгодження структури системи вищої освіти в Європі було розвинуто в Лісабонській конвенції (1997 р.). Ідея «Сучасна Європа – Європа знань» була сформульована 25 травня 1998 року, коли міністри освіти Франції, Німеччини, Великої Британії та Італії підписали в Сорбонні відповідну декларацію. Її продовженням і розвитком стала Болонська конвенція, підписана 19 червня 1999 року 29 країнами Європи, що започаткувала Болонський процес – процес реформування та розвитку нормативно-правового та методичного забезпечення освітніх галузей європейських країн. У 2001 році відбулися три значні події на шляху до європейського простору вищої освіти: студентська конвенція в Гетеборзі (24–25 березня), Конвенція європейських закладів вищої освіти в Саламанці (29–30 березня), комюніке зустрічі європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту (18–19 травня). Наступним етапом Болонського процесу стало рішення Берлінського самміту міністрів освіти (19–20 вересня 2003 року).

19–20 травня 2005 року в норвезькому місті Берген відбулася чергова конференція міністрів освіти країн Європи, в роботі якої взяла участь і Україна, ставши повноправним учасником Болонського процесу. Це, у свою чергу, висуває нові вимоги до підготовки висококваліфікованих фахівців, тобто до трансформації системи вищої професійної освіти. Передумови для формування правового поля цього процесу визріли в 1990-х роках. Концептуальні напрями розвитку системи освіти в Україні та її інтеграції до світового та європейського освітнього простору були визначені Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття») (1994 р.). Серед стратегічних завдань реформування вітчизняної освіти визначено виведення освіти в Україні на рівень освіти розвинутих країн світу шляхом реформування її концептуальних, структурних, організаційних засад, подолання монопольного становища держави в освітній галузі через створення на рівноправній основі недержавних навчально-виховних закладів, глибока демократизація закладів освіти, формування багатоваріантної інвестиційної політики в галузі освіти.

Програма визначає основні шляхи реформування освіти: запровадження в навчально-виховний процес сучасних педагогічних технологій та науково-методичних досліджень, відхід від авторитарної педагогіки, підвищення професійного та загальнокультурного рівня педагогічних кадрів, формування нових економічних основ системи освіти, реорганізація наявних та створення навчально-виховних закладів нового покоління, регіональних центрів та експериментальних майданчиків для відпрацювання та відбору ефективних педагогічних інновацій та освітніх модулів, демократизація, децентралізація системи управління освітою, створення регіональних систем управління навчально-виховними закладами. Стратегічним завданням міжнародного співробітництва в галузі освіти визначено забезпечення процесу інтеграції України у світовий науковий, освітній та культурний простори, широкої участі вітчизняної освітньої системи у світовому науковому та педагогічному житті, в міжнародних та наукових контактах [3]. Таким чином, важливим завданням розбудови системи освіти розглядається її входження до світового та європейського освітнього простору.

Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 та нова його редакція від 23 березня 1996 року визначає, що саме освіта є основою інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. А її метою – всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадянської позиції, забезпечення інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення його освітнього рівня, забезпечення народного господарства висококваліфікованими фахівцями.

Важливою особливістю цього закону в контексті інтеграційних процесів вітчизняної системи освіти стало чітке визначення освітньо-кваліфікаційних рівнів, традиційно характерних для європейської вищої освіти. Так стаття 43 визначає, що вищі заклади освіти здійснюють підготовку за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр [4, с. 27].

Питання організації міжнародної співпраці в галузі освіти виділені в V розділі. Стаття 64 Закону визначає напрями діяльності Міністерства освіти і науки та інших державних установ, організацій щодо встановлення еквівалентності атестатів і дипломів, міжнародного визнання навчальних курсів, кваліфікацій, наукових ступенів і вчених звань [4, с. 37–38].

Указ Президента України «Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні» (від 12 вересня 1995 р.) окреслює необхідність розробки механізму поетапної інтеграції вищої освіти України в міжнародну систему, здійснення координації міжнародної діяльності вищих навчальних закладів [4, с. 369].

Наступним важливим кроком у розвитку нормативно-правового забезпечення інтеграційних процесів став Закон України «Про вищу освіту» (від 17.01.2002 р.), яким передбачено, що одним з пріоритетних напрямів державної політики в галузі вищої освіти є інтеграція системи вищої освіти України у світову систему вищої освіти при збереженні і розвитку досягнень та традицій української вищої школи [1, с.114].

З метою модернізації вищої освіти відповідно до положень Болонської декларації рішенням колегії Міністерства освіти і науки України від 24.04.2003 р. започатковано проведення педагогічного експерименту щодо запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації. Основними завданнями цього експерименту було визначення шляхів та механізмів адаптації Європейської кредитної трансферної системи (ЄКТАС) до особливостей системи вищої освіти України, збільшення ваги самостійної роботи студентів, більш ефективного запровадження новітніх педагогічних технологій, забезпечення гнучкості програм навчання та можливостей навчання за індивідуальними планами, мотивація суб'єктів навчального процесу, забезпечення професійної підготовки конкурентоспроможних фахівців. У січні 2004 року Міністерством освіти і науки України затверджено Програму дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки на 2004–2005 роки (Наказ МОНУ від 23.01.2004 р.) та визначено особливості запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу в умовах кредитно-модульного навчання (Наказ МОНУ від 20.10.2004 р.). Ці документи визначають організаційно-методичні заходи педагогічного експерименту, в якому було задіяно 106 вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, охоп-

лено понад 120 тисяч студентів та більше 5 тисяч академічних груп за 75 напрямів підготовки [7, 8]. За результатами педагогічного експерименту розроблено відповідно до європейських вимог навчально-методичну документацію підтримки Болонського процесу, апробовано загальні підходи організації кредитно-модульного навчання.

Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань «Про стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні» (04.06.2004 р.) серед важливих напрямів визначає забезпечення розгляду законодавчих пропозицій щодо питань, пов'язаних із Болонським процесом. Кабінету Міністрів України рекомендовано в цьому контексті привести структуру підготовки фахівців з вищою освітою у відповідність із світовими тенденціями розвитку освіти та економіки з урахуванням загальнодержавних та регіональних потреб у фахівцях з вищою освітою та державного класифікатора професій; затвердити до 1 жовтня 2004 року порядок розроблення стандартів вищої освіти, завершити до 1 листопада 2004 року розроблення Державного стандарту вищої освіти з урахуванням світових тенденцій розвитку освіти та економіки та розробити і ввести в дію з 2005–2006 н.р. галузеві стандарти вищої освіти і стандарти вищої освіти вищих навчальних закладів.

25 серпня 2004 року Постановою Кабінету Міністрів України утворено Міжвідомчу комісію з питань участі України в Болонському процесі та затверджено Положення про Міжвідомчу комісію. До складу цієї комісії були включені міністр освіти і науки (голова комісії), заступники міністрів закордонних справ, освіти і науки, праці та соціальної політики, культури і мистецтв, економіки та з питань європейської інтеграції, охорони здоров'я, голова профспілки освіти і науки, ректор НПУ імені М.П. Драгоманова, представники Адміністрації Президента України, Секретаріату Кабінету Міністрів України та мінагрополітики. Згідно з постановою Міжвідомча комісія стала постійно діючим координаційно-дорадчим органом при Кабінеті Міністрів України, утвореним з метою вивчення питань, пов'язаних з Болонським процесом, та координації заходів, спрямованих на забезпечення виконання завдань щодо приєднання національної системи вищої освіти до Болонського процесу, а також внесення в установленому порядку пропозицій щодо участі в ньому України. Передбачено, що у своїй діяльності ця комісія керується Конституцією та законами України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України, Положенням про Міжвідомчу комісію.

З метою удосконалення нормативно-правового забезпечення підтримки Болонського процесу в Україні та на виконання Указу Президента України від 4 липня 2005 року вийшла Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжвідомчої комісії з підтримки Болонського процесу в Україні» (від 1 лютого 2006 року). Цією постановою були внесені зміни до складу Міжвідомчої комісії з підтримки Болонського процесу в Україні,

зокрема введено заступників міністрів оборони, фінансів, юстиції, внутрішніх справ, культури і туризму, віце-президента НАН України, ректора Національної академії державного управління при Президенті України, голову Асоціації приватних вищих навчальних закладів, що відображало посилення уваги на загальнодержавному рівні до процесу реформування системи вищої освіти України та забезпечення ефективної реалізації Болонського процесу.

Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» (від 04.07.2005 р.) передбачено здійснення низки заходів, спрямованих на реалізацію в Україні положень Болонської декларації, зокрема розробка та затвердження нових переліків напрямів (спеціальностей), за якими здійснюватиметься підготовка фахівців у вищих навчальних закладах, державних стандартів вищої освіти, розв'язання питання щодо вдосконалення мережі вищих навчальних закладів, їх підпорядкування та створення в установленому порядку укрупнених регіональних університетів, міжвідомчої комісії з підтримки Болонського процесу в Україні [7, 8].

Постановою Кабінету Міністрів України від 16 січня 2008 р. «Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України «Український прорив: для людей, а не політиків» серед пріоритетів держави визначено реформування системи вищої освіти шляхом «адаптації системи української вищої школи до європейських стандартів і вимог Болонського процесу із збереженням кращих досягнень національної освіти, забезпечення сумісності навчальних планів і програм вищих навчальних закладів як у межах України, так і з іншими країнами Європи» [7].

На сьогодні нормативно-правову базу реалізації положень Болонського процесу в системі вищої освіти України складають:

Закон України «Про освіту» (23.05.1991 р. та нова редакція 23.03.1996 року);

Закон України «Про вищу освіту» (17.01.2002 р.);

Постанова Верховної Ради України «Про стан, напрями реформування і фінансування освіти в Україні» (21.06.2001 р.);

Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань «Про стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні» (04.06.2004 р.);

Указ Президента України «Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні» (12.09.1995 р.);

Указ Президента України «Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти України» (17.02.2004 р.);

Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» (04.07.2005 р.);

Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжвідомчої комісії з питань участі України в Болонському процесі» (25.08.2004 р.);

Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжвідомчої комісії з підтримки Болонського процесу в Україні» (01.02.2006 р.);

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України «Український прорив: для людей, а не політиків» (16.01.2008 р.);

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу» (23.01.2004 р.);

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004–2005 роки» (23.01.2004 р.);

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про запровадження у вищих навчальних закладах навчальної дисципліни «Вища освіта і Болонський процес» (21.05.2004 р.);

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про особливості впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу» (20.10.2004 р.);

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу» (30.12.2005 р.).

Процес євроінтеграції освітніх систем планується завершити в цілому до 2010 року створенням функціонально сформованого єдиного європейського освітнього та наукового простору, в якому стандартні вимоги до освітніх та кваліфікаційних характеристик майбутніх випускників вищих навчальних закладів забезпечуватимуть високий рівень конкурентоспроможності як освітніх послуг, так і фахівців. Становлення цього процесу в Україні значною мірою визначатиметься подальшим розвитком та удосконаленням нормативно-правового та методичного забезпечення. Розроблення потребує правова база реалізації механізмів запровадження докторського навчання

як третього Болонського циклу, працевлаштування випускників бакалаврських програм, оцінки якості вищої професійної освіти відповідно до європейських стандартів.

З метою формування готовності майбутніх випускників вищих навчальних закладів до діяльності в нових умовах для магістрів та аспірантів запроваджено навчальну дисципліну «Вища освіта і Болонський процес» (наказ МОНУ від 21 травня 2004 р.).

Національний авіаційний університет розпочав реалізацію основних положень Болонської декларації ще в 2004/2005 навчальному році за всіма напрямками підготовки фахівців денної форми навчання. За цей час в університеті отримано важливі теоретичні та практичні напрацювання поетапного впровадження кредитно-модульної системи.

Література

1. Законодавство України про освіту. Збірник законів. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 159 с.

2. Головка М. В., Головка С. Г. Вдосконалення нормативно-правового та методичного забезпечення підготовки фахівців у контексті загальноєвропейського освітнього простору // Правові засади державотворення України: Матеріали VI міжнародної науково-технічної конференції «АВІА-2004». – Т. 6. – К.: НАУ, 2004. – С. 61–64.

3. Державна Національна програма «Освіта». Україна XXI століття. – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.

4. Освіта України. Нормативно-правові документи. – К.: Міленіум, 2001. – 472 с.

5. Полухін А. В. Як у Європі, або роздуми про майбутнє // Авіатор. – № 3 (1411) 2007. – 5 березня. – С. 2.

6. Реалізація в Україні принципів і завдань Болонського процесу / Авторський колектив: В. Г. Кремень, М. Ф. Степко, О. С. Сухолиткий, К. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков. – К.: МОНУ, 2003. – 15 с.

7. <http://www.kmu.gov.ua>.

8. <http://www.rada.gov.ua>.

С. Г. Головка

Законодательная поддержка Болонского процесса в Украине.

В статье анализируются особенности законодательного обеспечения образовательной отрасли в контексте Болонского процесса в Украине. Рассматриваются содержание и основные положения нормативно-правовых документов, направленных на обеспечение вхождения отечественной системы высшего образования в европейское образовательное пространство. Определяются направления развития законодательных инициатив относительно Болонского процесса.

S. G. Golovko

Legislative support Bologna process in Ukraine.

In the article the basic features of the legislative providing of educational industry are analysed in the context of Bolonskiy of process in Ukraine. Maintenance and substantive provisions of normatively legal documents, directed on providing of joining of the domestic system of higher education to European educational space is examined. Directions of development of initiations of bill are determined in relation to Bolonskiy of process.